

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА ТА НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА

Тему цього повідомлення досі ніколи не обговорювано на сторінках періодичних видань чи наукової літератури. НТШ, його праця і контакти з визначними особистостями України, а також інституціями, становлять важливий причинок до пізнання щоденного життя і діяльності Товариства, а в контексті театрального мистецтва й поготів.

Однією із важливих подій у цьому аспекті був приїзд у Галичину „придніпрянського театру“. Назавжди залишились у пам'яті краю цілорічні (1905—1906) гастролі цього театру в різних західноукраїнських містах і містечках. Із цією подією пов'язана також спільна (в межах одного колективу) праця східно- і західноукраїнських митців, що було в нових історичних умовах прикладом живого єднання українців різних територій. Згадаймо перші декларовані задуми, а в деяких випадках — і заходи кирило-мефодіївців на Сході України, а на Заході — ідеї молодих громадівців, пізніше народовців щодо організації системного суспільно-громадського життя місцевої інтелігенції і відродження українства в 60-х роках XIX ст. за російського та австрійського панування. Програма згаданих пionерів національного руху українського народу успішно з року в рік утверджувалася. Приїзд і виступи театру засвідчили наживо дієвість однієї з перших тез Статуту НТШ (1893) „плекати та розвивати науку і штуку“ для українців.

З появою згаданого театру в Галичині відбулися вагомі події. Західноукраїнський глядач чи не вперше мав змогу ознайомитися із висо-

комистецькою грою українського виконавця, пізнати національний репертуар, врешті, можливість побачити виняткової мистецької ваги режисуру постанов і виконавську досконалість артистів. „...Пересічна галицька публіка,— пише Г. Лужницький,— побачила [в театрі] щось нове, розсмакувала в чомусь свіжому, захотіла цього свого, рідного, невідомого й близьче, а так дорогого й близького. Гостинні виступи [...] в Галичині поневолі пробудили несвідому, цю напівромантичну любов до народу й з цієї ж хвилини історія українського театру записує на своїх сторінках імена правдивих мистців — акторів і справжніх драматургів“¹.

У виставах часто фігурували і були популярні жіночі ролі. Серед багатьох виділялась гра і високий артистизм донесення сценічних образів п'ес до глядача Марії Заньковецької. Чимало осіб відвідувало театр, аби побачити гру цієї актриси. М. Заньковецька для галичан стала взірцем високої акторської майстерності. Її виступи на сценах міст Галичини стали важливою подією для НТШівців старшого покоління (Є. Олесницького, С. Громницького, С. Дністрянського, К. Паньківського та ін.), деякі з яких уже бачили гру актриси і були знайомі з нею особисто раніше (з Києва, Житомира), а також для молодих членів Товариства. Більшість ознайомилася вперше з талантом М. Заньковецької. Раніше плеяду жіноцтва в НТШ представляли письменниці, філологині Н. Кобринська, О. Кобилянська, Леся Українка, Є. Ярошинська, тепер до них долучилася Марія Заньковецька — презентантка високого театрального мистецтва.

Марія Заньковецька. Київ, 1888 р.

стянського, К. Паньківського та ін.), деякі з яких уже бачили гру актриси і були знайомі з нею особисто раніше (з Києва, Житомира), а також для молодих членів Товариства. Більшість ознайомилася вперше з талантом М. Заньковецької. Раніше плеяду жіноцтва в НТШ представляли письменниці, філологині Н. Кобринська, О. Кобилянська, Леся Українка, Є. Ярошинська, тепер до них долучилася Марія Заньковецька — презентантка високого театрального мистецтва.

¹ Лужницький Г. Театр в історії галицького Відродження // Календар для всіх на 1937 рік.— Львів, 1936.— Річн. 6.— С. 64.

Не слід забувати, що багато членів НТШ (раніше Товариства ім. Шевченка) були особисто зацікавлені у розвитку та становленні Руського народного театру Товариства „Руська бесіда“, дехто був ініціатором у досягненні ним високих театральних стандартів. Гуманітарії НТШ у різний час належали до складу управи згаданого Руського народного театру Товариства „Руської бесіди“, наприклад, К. Сушкевич, Ю. Целевич, Д. Гладилович, Є. Олесницький, К. Левицький.

Відомий історик літератури Д. Дорошенко (дійсний член НТШ з 1923 р.) відзначав: Марія Заньковецька — „найбільший талан, який має український театр за весь час свого існування, і взагалі, одна з видатних аристокт, який бачив цивілізований світ у XIX столітті“, що не змінно залишається в українській і закордонній дійсності до 20-х років ХХ ст.² М. Заньковецька — неперевершений майстер художнього перевтілення у різних сценічних образах. Вона однаково майстерно виступала як в драматичних, так і в музичних постановах, створюючи яскраві комедійні, драматичні та трагедійні персонажі. „Це була, — за словами історика театру С. Чарнецького, — артистка на вселенську міру, її слава гомоніла не лише на всю Україну, а й далеко поза її межами. Її гру порівнювало з найвидомішими акторками сучасного світу Сарою Бернар“³. Це однозначно підтверджувала не тільки українська, але й польська, німецька, єврейська публіка. „Виступаючи на дошках галицького театру, Заньковецька виправдала цілком увесь гомін своєї слави. Хто бачив її на сцені, той не забуде її ніколи! Чи як Харитина („Наймічка“), чи як Соломія („Безталанна“), чи в „Батьковій казці“, чи „Циганці

Азі“ чи у „Глитаї“, чи як Лія у „Жидах“, вона творила високомистецькі постаті, повні правди, сили і краси“⁴.

Запрошення прибути з гостинним виступом „придніпровському“ театру у Галичину вперше надіслано 1894 р. (деякі заходи відбулись і раніше)⁵. Домовлялись про гастролі Театру М. Стацицького і М. Садовського, у якому також працювала М. Заньковецька. Подія мала збігтися з відомою на західноукраїнських землях „Виставою краєвою“ (1894). Але з першого разу нічого не вдалося: „діло не склалося, причиною були невзгоди серед придністрянських акторів“⁶.

Театр зі Східної України прибув у Галичину 1905 р. завдяки старанням (перемовинам у м. Житомирі) С. Дністрянського (дійсного члена НТШ з 1899 р.): „Дав себе перемовити Микола Садовський із Заньковецькою, Северином Паньківським та капельником Бойченком і приїхав до Галичини“. У Львові М. Садовський обійняв загальний провід Театру „Бесіди“ (знаходився у будинку „Народного дому“) і вів його впродовж року, виступаючи у різних містах і містечках та залучаючи до гри львівських артистів. Відтоді „з приїздом Садовського повіяло іншим духом у театрі. Дружина театральна побачила перед собою корифея української сцени, знаменитого режисера, досвіченого, поважного, вдумливого до найменших подробиць, виховника, що розбирався в сценічних талантах та їх можливостях, товариша, що вмів усю дружину зацікавити, захопити й повести за собою. А мав він іще коло себе геніяльну Заньковецьку й середньої міри талановитого, але дуже інтелігентного і трудящого С. Паньківського“⁷.

Будинок „Народного дому“. Львів, 60-ти рр. XIX ст.

Будинок Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, кін. 90-их рр. XIX ст.

² Дорошенко Д. Марія Заньковецька (До 25-літнього ювілею її сценічної діяльності) // Літературно-науковий вістник.— Львів; Київ, 1908.— Т. II, кн. 2 (лютий).— С. 312 та ін.

³ Чарнецький С. М. Садовський у Галичині від 1. V. 1905 — 1. V. 1906... // Історія українського театру в Галичині. Нариси, статті, матеріали, світлини.— Львів, 2014.— С. 119.

⁴ Там само.

⁵ Перші спроби запрошення театру із Наддніпрянщини зафіксовано ще у 1880-х рр., ініціатором чого був чл. Видлу „Руської бесіди“ у Львові, д. чл. НТШ (1899) Євген Олесницький (Олесницький Є. Сторінки з моого життя.— Львів, 2011.— С. 211).

⁶ Чарнецький С. З недолі галицької сцени. Сторінка з історії театру // Історія українського театру в Галичині...— С. 323—324.

⁷ Його ж. Наддніпрянські гості на галицькій сцені // Там само.— С. 384. Пор. також: Діло (Львів).— 1905.— 11 (24) квіт.— Ч. 82.— С. 2; 4 (17) трав.— Ч. 99.— С. 2.

Перебування „придніпровського театру“ і його гастролі у Львові та інших містах стали, як відзначалося, небуденою подією і не тільки для українців, які проживали в Галичині. Про це свідчить польська і німецькомовна преса⁸.

Тему повідомлення „Марія Заньковецька та Наукове товариство ім. Шевченка“ нині можна розглядати з погляду:

1) контактів актриси М. Заньковецької з Товариством як інституцією (відвідування, гостювання і особистих контактів із членами НТШ);

2) публікацій матеріалів про М. Заньковецьку (також художніх творів), присвячених життю і творчості артистки (оприлюднення її листування), та високої оцінки її діяльності у різних театральних колективах на сторінках видань Товариства;

3) спеціальних наукових досліджень науковців — членів і дійсних членів НТШ про життя і діяльність М. Заньковецької у контексті її праці із театральними колективами, ролями, які грала, зустрічей із публікою у різних місцевостях, де перебувала і т. д.;

4) засвідчень поваги до М. Заньковецької НТШ і його членів, вшанування артистичної діяльності актриси.

1. Про безпосередні контакти М. Заньковецької з НТШ і його членами загалом сьогодні відомо небагато (вони належать до справ, які не фіксувалися у протоколах Товариства, а інформація преси ще чекає на виявлення). Очевидно, що з Києва вона була знайома з членами НТШ — О. Кониським, В. Антоновичем, напевно, М. Грушевським, С. Дністрянським. Якого

рі“) відвідала НТШ. Візити українських (і не тільки) інтелігентів у Товаристві були традицією. Її дотримувалися усі українці-інтелектуали, які відвідували Львів (навіть ті, які проїздом на Захід, чи навпаки, спиналися на день—два у цьому місті). Чи відвідувала М. Заньковецька НТШ особисто, чи разом із М. Садовським та іншими членами театру — нині невідомо. Незважаючи на брак докладної інформації, актриса, вірогідно, зустрічалась з головою Товариства М. Грушевським, якого знала з Києва, можливо, ще з І. Франком та В. Гнатюком. Могли бути присутні на зустрічі Кость Паньківський, Сидір Громницький, Володимир Шухевич, Кирило Студинський та інші.

Відомо, що М. Заньковецька разом із М. Садовським відвідувала голову Товариства М. Грушевського в його домівці. Близькі взаємини були між Маріями — Марією Заньковецькою і Марією (Вояковською) — дружиною М. Грушевського. Про це свідчить переклад М. Грушевською драми Г. Ібсена „Нора, або хатка ляльки“ українською мовою, який вийшов друком із такою присвятою: „Дорогій і Високоповажаній Марії Константинівні Заньковецькій сей переклад, зроблений на її бажання, присвячує перекладниця. Падолист 1907“⁹.

Подібні теплі взаємини були між М. Заньковецькою та І. Франком. Також припускаємо, що вони почались ще з Києва... Гостя Львова зустрілася з І. Франком, правдоподібно, не лише в НТШ, а й у нього вдома. За деякими даними, І. Франко відвідував усі вистави у Львові, у яких брала участь М. Заньковецька. Гру ар-

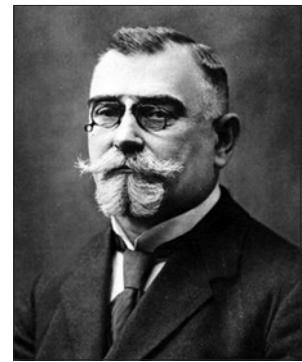
Євген Олесьницький

Станіслав Дністрянський

Іван Франко

Кость Левицький

рівня ці знайомства і контакти і за яких обставин вони відбувалися — питання потребує окремого дослідження.

Припускаємо (за непідтвердженими даними листування), що М. Заньковецька першими днями перебування у Львові у другій половині лютого 1906 р. („після перших виступів у теат-

тистки у виставах письменник оцінював так в одній із своїх статей: її високій грі „заздрять українському театрі найкращі столичні театри Росії“. Відомо, також що „наша“ гостя отримала від нього на пам'ять томик зі зворушливим написом. Франко вважав Заньковецьку геніальною, незрівнянною. І у своїй дедикації

⁸ Паньківський С. Слідами завіяними. За синьою пташкою. Спомин старого актора // Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 514, оп. 1, спр. 102, арк. 173; Козак Б. До проблеми діяльності Руського народного театру Товариства „Руська Бесіда“ під дирекцією Миколи Садовського (1905—1906) в документах, листах, польській та українській пресі // Вісник Львівського університету. Серія мистецтво.— Львів, 2015.— Вип. 16.— Ч. 2.— С. 104.

⁹ Панькова С. Марія. Затишний світ Михайла Грушевського.— [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/03/12/157147/> Див. ілюстрацію.

додав ще кілька рядків про велику роль істинного таланту: „Велика сила справжньої штуки, Горлиця розправляє крила і летить у блакить неба, і хижий вовк затуляє пашеку свою, розтулену „Во єже пожрати кого“ і зтомлений по-дорожній, на шляху до могили, враз оживає і проти розуму, голосом серця промовляє: „А життя все-таки чудове!“ Про долю книжечки із цим написом нині невідомо¹⁰. (Користуємося цитатою із праці Г. Маценка)

2. Не менш пізнавальні для відтворення взаємин М. Заньковецької з НТШ та її членами публікації різних жанрів праць про неї на сторінках видань Товариства. Прикладом може слугувати листування, вміщене у „Записках НТШ“ (т. ССХХVII, ССХLV), матеріали, оприлюднені в журналах, що вдавало НТШ („Зоря“, пізніше „Літературно-науковий вістник“). Доброю ілюстрацією тематики, присвяченої особі актриси і взагалі характеру вміщених матеріалів у публікаціях, є, наприклад, перелік статей, де мовиться про М. Заньковецьку, вміщених на сторінках „Зорі“ за 1890-ті роки:

— Кониський О. Я. З літньої подорожі по Чернігівщині [„трупа Садовського; М. Заньковецька...“] (1890, ч. 20, с. 315—316);

— М. Т. Допис з Києва До редакції „Зорі“ [Про М. Заньковецьку]. (1890, ч. 22, с. 352);

— [Б. а.] Хто ти, кохана чарівницє: Марусі Заньковецькій (1891, ч. 11, с. 204);

— Артистка Марія Заньковецька (1891, ч. 11, с. 217. Портрет);

— Наши артисти драматичні [Серійні фотографії]; Марія Заньковецька (1891, ч. 11, с. 201);

— Лукич Василь (Левицький Володимир). Театральні новини: [Про вистави театральних колективів М. К. Садовського і М. Старицького: перехід М. Заньковецької з трупи Садовського до трупи О. Саксаганського] (1891, ч. 12, с. 239);

— Сич [Кониський О. Я.] Вістки [Про виступи М. Заньковецької і М. Садовського в п'есах М. Старицького „Не так склалося як ждалося“ і „Чорноморці“; В. Давиденка „Кум мірошник“] (1892, ч. 14, с. 280);

— Нечуй-Левицький І. С. Марія Заньковецька: українська артистка (1893, ч. 10, с. 197—200);

Микола Садовський.
Київ, 90-ті рр. XIX ст.

— Українець [Кониський О. Я.] Нові твори драматичні [Рец. на кн.: Старицький М. Талан. Драма в 5 діях і 6 одмінах. Із побуту малоруських акторів. Присвячується вельмишановній М. Заньковецькій. М., 1894] (1894, ч. 6, с. 140—141);

— Вороний М. Наши артисти на сценах [Пояснення до репродукцій з фотографій українських артистів у типових ролях їх амплуа: М. Заньковецька, Г. Карпинська-Затиркевич, М. Кропивницький, П. Саксаганський, М. Садовський, І. Карпенко-Карий] (1896, ч. 23, с. 458—459);

— Наши артисти в сценах: М. Заньковецька в ролі Харитини: „Наймичка“ Карпенка-Карого, І-ий акт: Заньковецька, Затиркевич у жанрових ролях (1896, ч. 23, с. 443).

Марія Заньковецька.
Київ, 90-ті рр. XIX ст.

3. Окрему і важому сторінку, яка розповідає про взаємини М. Заньковецької і НТШ, становлять наукові дослідження членів НТШ про життя і творчість актриси. На це вказують вже згадані статті О. Кониського, В. Левицького (Василя Лукича), написані ще у XIX ст. І. Франко про М. Заньковецьку, крім вказаного, згадує в статті „Руський театр“ (вперше з'явилася польською мовою в газеті „Kurjer Lwowski“ 1893 р. (Зібрання творів: у 50 тт.—Київ, 1981, т. 29).

Вельми цінною є праця Д. Дорошенка „Марія Заньковецька. До 25-літнього ювілею її сценічної діяльності“, надрукована у „Літературно-науковому вістнику“ (1908, річн. XI, т. XLI, кн. 2, с. 312—319).

Про творчість М. Заньковецької писали члени Товариства І. Нечуй-Левицький та М. Возняк.

Чи не найбільше уваги присвятив діяльності актриси М. Заньковецької чл. НТШ С. Чарнецький. Найважливіші його праці: „З недолі галицької сцени. Сторінка з історії театру“ (1930), „Нарис історії українського театру в Галичині“ (1934), „Наддніпрянські гости на галицькій сцені“ (1934), „Сторінка з минулого українського театру (з нагоди 40-літніх роковин побуту Кропивницького в Галичині)“ (1945?) та інші¹¹.

¹⁰ Маценко Г. Славетні гості Львова.— Львів, 2010.— С. 179

¹¹ Ширше про ці та інші праці, пов’язані з творчістю М. Заньковецької, див.: Чарнецький С. Історія українського театру в Галичині...— С. 42—176, 319—330, 370—376 та ін.

Про творчість М. Заньковецької і її роль у житті українського театрального життя мовиться у працях дійсного члена НТШ Америки (США) Г. Лужницького. Попередній їх перелік такий: „Teatr v історії галицького відродження“ (1936); „Східноукраїнські впливи в галицькому театрі“ (1938); „Від Котляревського до Лисенка“ (1944); „Микола Садовський. 1856—1933“ (1957); „Західноєвропейський репертуар в українському театрі“ (1959); „Сценічність постатей у поетичній творчості Т. Шевченка“ (1962); „Творець української соціальної драми. У 125-ліття народин Івана Тобілевича Карпенка-Карого“ (1970). Названі праці з погляду розвитку національного театру і ролі у ньому М. Заньковецької потребують окремої оцінки.

На сучасному етапі життя та творчість М. Заньковецької і її велику популярність в мистецькому світі досліджував Р. Пилипчук: „Нове про Марію Заньковецьку. До 135-річчя від народження славетної актриси“ (1989); „Марія Заньковецька. Підсумки і перспективи вивчення життя і творчості“ (1994), „Заньковецька Марія Костянтинівна“ (2008), „Історія українського театру (Від витоків до кінця XIX ст.)“ (Львів, 2019, с. 282, 286, 288—294 та ін.); Б. Козак: „До проблеми діяльності Руського народного театру Товариства „Руська бесіда“ під дирекцією Миколи Садовського (1905—1906) в документах, листах, польській та українській пресі“ (2015), „Приїзд Марії Заньковецької 1905 року в Галичину“ (2020) та ін.

Нині життя і творчість Марії Заньковецької щодо членів НТШ оцінюється у контексті творчого доробку загальномистецького, загальнокультурного і загальносуспільного театрознавства України й Європи.

4. Мабуть, не було членів НТШ, які б не прагнули бачити М. Заньковецьку у ролі різних геройнь постанов і відвідували вистави у Львові (також інших містах Галичини) з її участю. І. Франко, за переказами, не пропускав жодної вистави, у якій актриса виходила на сцену у Львові. За словами І. Домбчевської, він так „зворушувався грою Заньковецької,

що плакав¹². Сучасник згадує: „Українська преса й критика величають її „ясною зорею“ нашого театру, його „світлим сонцем“. Де б і коли вона не виступала, її зустрічають і проводять безконечні овациї“ (Д. Дорошенко). Особливим свідченням останнього був вечір пращання київського театру з львів'янами 22 квітня 1906 р.: „На вчорашній прощальній виставі (давано „Безталанну“ з п[ан]і Заньковецькою, п[аном] Садовським і п[аном] Левицьким в головних ролях) львівська руська громада прощала наших славних артистів [...] Саля була битком заповнена: Заньковецьку і Садовського оплескувано гучно і щиро. По третьому акті оплескам не було кінця; артистів разпо-раз викликувано і обсипувано цвітами та китичками; на сцену подавано китиці з лентами „На незабудь“ від близьких, знакомих і почитателів. Вкінці вийшла на сцену депутатція львівської громади репрезентуюча і мужчин, і жіноцтво старше і молодше...“. Дійсний член НТШ (з 1899 р.) Кость Левицький у своїй прощальній промові відзначив „великі заслуги Заньковецької і Садовського як взагалі для розвитку українського театру, так і зокрема нашого галицького, в котрім з їх побутом почалася нова школа, подякував їм сердечно за їх труди. Іменем жіноцтва промовляла п[ані] Кобринська. Крім сего, від товариства ім. Котляревського промовляв п[ан] Рубинович... Потім докінчено виставу¹³.

Про цю подію відгукнулись й польські газети. Загальне визнання і повага до М. Заньковецької та інших членів трупи виражались не лише участю глядацької публіки у спектаклях. Були й інші вшанування. Відомо, що НТШ — учасник у 1907 р. відзначення ювілейного святкування М. Садовського¹⁴, а у 1908 р. — М. Заньковецької. Напередодні святкування 25-ліття творчості актриси у Львові була створена окрема комісія, до складу якої входили представники НТШ. З наближенням ювілею (14 січня 1908 р.) зі Львова до Києва вирушила ціла делегація.

Участь Товариства у ювілейних торжествах на честь М. Заньковецької засвідчена листом-привітанням, надісланим чи переданим у Київ

Титульна сторінка публікації драми Г. Ібсена „Нора або хатка ляльки“ у перекладі М. Грушевської з присвятою Марії Заньковецькій. Київ, 1908 р.

¹² Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. ст. і приміт. М. Гнатюка. — К., 1997. — С. 548.

¹³ Діло (Львів). — 1906. — 12 (23) квіт. — Ч. 69. — С. 3.

¹⁴ Хроніка НТШ. — Львів, 1907. — Ч. 31. — С. 8; 1908. — Ч. 33. — С. 7.

за підписами голови НТШ М. Грушевського і секретаря В. Гнатюка. Його зміст такий: „Високоповажана Добродійко! Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові довідавшись про святковане ювілею Вашої 25-літньої артистичної діяльності та оцінюючи Ваші великі заслуги, положені коло розвою українського національного театру, засилає Вам у таку світлу хвилю в Вашім життю, яку рідко кому доводиться пережити, щирий привіт та горячі бажання довго ще служити окрасою нашої сцени і ворушити у серцях земляків ті високі почуття, які Ви вмієте розпалювати, як мало хто. Нехай Вам щастить і здоровить як найдовші літа на честь Вам і на славу та втіху українського народу“¹⁵.

Участь Товариства в ювілею М. Заньковецької.

Для 14 січня святковано в Києві ювілей 25-літньої сценічної діяльності визначної української драматичної артистки. Святкованням зайнявся окремий комітет, який запросив до участі також Наук. Тов. ім. Шевченка. Товариство взяло участь у ювілію, виславши ювілятці такий привіт:

Високоповажана Добродійко! Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові довідавшись про святковане ювілею Вашої 25-літньої артистичної діяльності та оцінюючи Ваші великі заслуги, положені коло розвою українського національного театру, засилає Вам у таку світлу хвилю в Вашім життю, яку рідко кому доводиться пережити, щирий привіт та горячі бажання довго ще служити окрасою нашої сцени і ворушити у серцях земляків ті високі почуття, які Ви вмієте розпалювати, як мало хто. Нехай Вам щастить і здоровить як найдовші літа на честь Вам і на славу та втіху українського народу.

Львів, для 12 січня, 1908.

Мих. Грушевський,
голова.

Волод. Гнатюк,
секретар.

Привітання Наукового товариства ім. Шевченка з приводу 25-ліття сценічної діяльності Марії Заньковецької.
Львів, 1908 р.

Окремо М. Заньковецьку з ювілеєм вітали члени Товариства І. Франко, І. Труш та ін.¹⁶

Газета „Рада“ відзначала: „Коли ми скажемо, що з часу відкриття пам'ятника Котляревському Україна небагато бачила таких гучних свят, як на ювілії Марії Заньковецької, то тут не буде ніякого перебільшення. Було отримано 50 адрес, 200 телеграм“¹⁷. Про святкування напередодні ювілею С. Петлюра пише: „Оцінюючи коштовність того естетичного капіталу, який принесла Заньковецька рідному народові його

естетичному розвиткові, „бідна Україна“ може назвати її любою і вірною дочкою своєю.

Заньковецька як артистичний національний велетень в історії відродження української нації відограла величезну роль, яка особливо виразно виступить перед нами, коли ми згадаємо значення в цій великій справі нашого національного театру, близкуючою зорею котрого і прикрасою наша артистка стала з перших же кроків його національної місії“¹⁸.

НТШ, правдоподібно, брало участь і у святкуваннях 40-річчя сценічної діяльності М. Заньковецької (принаймні, Товариство надіслало привітання), які відбувались 15 грудня 1922 р. у Троїцькому народному домі у Києві. Про участь львів'ян і НТШ у цих заходах свідчить створення напередодні ювілею львівської комісії на честь М. Заньковецької, про що згадано у листуванні М. Грушевського до К. Студинського¹⁹.

Подружжя Михайло і Марія Грушевські вітають Марію Заньковецьку із 40-річним ювілеєм праці в грудні 1922 р. з м. Бадена (нині Баден-Баден, Німеччина). Зміст листа такий: „Прошу від мене також прийняти щирі поздоровлення з Вашим ювілеєм і побажання довгого здоров'я і сил на втіху всіх вірних приятелів української сцени і мистецтва. З високим побажанням М. Грушевський“²⁰. До дня святкувань вийшов збірник „На честь сорокалітньої праці Марії Костянтинівни Заньковецької 1882—1922“ із статтями Сергія Єфремова (д. чл. НТШ з 1923 р.) „На славній постаті“ і поета, літературознавця Павла Филиповича „М. Заньковецька“ та „На шляху до нового театру“ та інші.

* * *

Пропонований тип публікацій, уміщений в рубриці „З архівної поліці“ „Вісника НТШ“, можна в майбутньому поширити на такі особистості, як В. Антонович, О. Кониський (частково зроблено), С. Громницький, врешті, К. Студинський, В. Гнатюк, І. Франко та ін. Такі статті будуть важливим причинком до вивчення історії Товариства як національної наукової інституції, багатотомна історія якої ще чекає на своїх авторів. Особливе місце тут належить Марії Заньковецькій — видатній українській актрисі, яку НТШ пов'язує з високим театральним мистецтвом.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

¹⁵ Участь Товариства в ювілею М. Заньковецької // Хроніка НТШ.— Львів, 1908.— Ч. 34.— С. 16.

¹⁶ Див.: Бабанська Н., Галабутська Г., Шев'якова К. Літопис життя і творчості Марії Заньковецької. 1854—1934 роки. Короткий варіант // Записки НТШ. Праці Театрознавчої комісії.— Львів, 1999.— Т. CCXXVII.— С. 443.

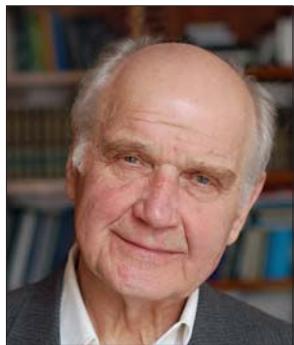
¹⁷ Рада (Київ).— 1908.— 15 січ.— Ч. 12.— С. 13; 17 січ.— Ч. 14.— С. 2.

¹⁸ Петлюра С. До ювілею М. К. Заньковецької // Україна (Київ).— 1907.— Кн. 11.— С. 59.

¹⁹ Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894—1932) / Упорядник Г. Сварник.— Львів; Нью-Йорк, 1998.— С. 58, 67.

²⁰ Державний музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Фонд рукописів: програми, фото, афіші, № 6544—С. Опубл.: Бабанська Н., Галабутська Г., Шев'якова К. Літопис життя і творчості Марії Заньковецької...— С. 473.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

1 вересня 2020 року дійсний член НТШ (від 2 березня 1992 р.), академік НАН України Ігор Рафаїлович Юхновський відзначив свій 95-літній ювілей. З цього приводу хочеться згадати окремі факти з дуже насыченого життя ювіляра, які залишили помітний слід у різноманітних сферах його діяльності — від наукової до державотворчої.

Після повернення з фронтів Другої світової війни на початку літа 1946 р. молодий Ігор Юхновський чітко вирішив продовжувати своє навчання. Добре знання із точних наук визначили його вибір, і він подався з Кременця до Львова для вступу у Львівський державний університет ім. І. Франка. На вступному іспиті з математики, який він склав у Мирона Онуфрійовича Зарицького, отримав четвірку і був зарахований на фізико-математичний факультет. Вступ студентів до університету був доволі ліберальним, але вже сам процес навчання — вимогливим. Студенти навчалися дуже ретельно, брак шкільних знань (через воєнні перипетії) заповнювали самоосвітою. Пересяклости незадовільну оцінку, отриману на заліку чи екзамені, можна було лише один раз. Навчання було символічно платним, але це, за словами Ігоря Рафаїловича, давало йому моральне право ставити запитання викладачам і бути вимогливим до них. В університеті він обрав спеціалізацію з фізики, яка на той час бурхливо розвивалася, причому вибрав найважчу її ділянку — теоретичну фізику. І не помилився.

Добре відомою є історія захисту кандидатської дисертації, яку Ігор Рафаїлович любить згадувати. Тож процитуємо його: „У нас не було грошей, щоб надрукувати мою кандидатську дисертацію. Отже, текст і величезні формули я у великому зошиті на добром фінському лінійованому папері акуратно написав від руки. І вирішив поїхати з тою дисертацією до Москви, в МДУ, до М. М. Боголюбова. На той час він був академіком СРСР. Вважалося, що до нього добраться хто зна як важко. Але я потрапив до Боголюбова на семінар. А коли семінар закінчився, я підійшов до нього, сказав, що я зі Львова і запитав, чи може він подивитися мою дисертацію. Не вагаючись, він взяв ту дисертацію, написану від руки. Коли ж,— запитую,— мені до Вас прийти? Він каже — завтра. Він був геніальним чоловіком. На другий день я прийшов і почув від нього схвалене: „Все хорошо, все хорошо. Можете представляти“. І тоді я набрався сміливості і запитав, чи не погодиться він бути моїм опонентом. Це було взагалі нахабство з моєї сторони. Проте він погодився“.

Дисертація підсумувала перші результати наукових досліджень І. Юхновського, виконані під керівництвом А. Глаубермана. Далі він працював самостійно і незабаром він вирішив принципово нову задачу: розрахував статистичну суму іонної системи, в якій короткосяжні сили описувалися в координатному просторі, а далекосяжні — у просторі

колективних змінних. Це дозволило І. Юхновському згодом сформулювати метод колективних змінних для опису колективних ефектів у системах взаємодіючих частинок, який забезпечував математично строгий перехід від простору індивідуальних координат частинок до змінних, які описують колективні рухи. Цей метод відкрив широкі перспективи для використання функціональних інтегралів у статистичній фізиці і мав низку переваг порівняно з іншими підходами. Центральну роль у цьому методі відіграє якобіан переходу від індивідуальних координат частинок до колективних змінних. Ігор Рафаїлович розрахував цей якобіан, знайшов правильну його формулу. Ця робота була опублікована 1958 р. в ЖЕТФ і заклали підвальнини цілого наукового напряму в статистичній фізиці.

Того ж року І. Юхновський був обраний завідувачем кафедри теоретичної фізики Львівського державного університету ім. І. Франка. Це накладало на нього велику відповідальність і стимулювало до ще активнішої наукової роботи. Завідувач кафедри, як правило, повинен був бути доктором наук. Тож 1965 р. він захистив у Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка докторську дисертацію „Статистична теорія систем заряджених частинок“. Після захисту дисертації наукова робота виходить на якісно інший рівень і масштаб — як за тематикою досліджень, так і за кількістю учнів. Крім нового і потужного методу колективних змінних, що застосовувався до опису іонно-дипольних систем і дозволив закласити основи мікроскопічної теорії електролітів, для квантових систем взаємодіючих частинок Ігор Рафаїлович розвинув метод зміщень і колективних змінних. На його основі розпочалися дослідження високотемпературної плазми, електронного газу в металах і рідкого гелію.

Бажаючи максимально сконцентруватися на науковій діяльності, І. Юхновський починає приглядатися до Академії наук. І в травні 1969 р. за його ініціативи у Львові засновано відділ статистичної теорії конденсованих систем (СТеКС) Інституту теоретичної фізики (ІТФ) АН УРСР, який створив М. Боголюбов у Києві три роки перед тим, — у травні 1966 р. Ігор Рафаїлович став завідувачем відділу СТеКС. Розпочався новий — академічний — період наукової діяльності молодого доктора наук, професора. Ідея створення відділу стала природним продовженням співпраці І. Юхновського з академіком М. Боголюбовим та представниками його наукової школи. Відділ СТеКС став першим академічним підрозділом у галузі фізики на теренах Західної України. Розроблені Ігорем Рафаїловичем оригінальні і потужні методи творили фундамент для вивчення цілої низки актуальних проблем фізики конденсованої речовини. Додаткова вагома мотивація полягала у тому, щоб створити у Львові потужний центр статистичної фізики, яка в той час динамічно розвивалася у світі. І головний акцент при цьому робився на роботу зі здібною молоддю. До роботи у відділі почали активно залучатися талановиті студенти, найздібніші випускники фізично-го факультету та аспіранти кафедри теоретичної фізики ЛДУ ім. І. Франка. 1972 р. І. Юхновського обрано членом-кореспондентом АН УРСР за спеціальністю „теоретична фізика“, що стало вагомим досягненням і підтвердженням перспектив як са-